

*Кандидат історичних наук,
науковий співробітник
Центру досліджень визвольного руху*

У статті досліджується життєвий шлях та діяльність Василя Порплиці-‘Байди’, зв’язкового Головного командира УПА Василя Кука в 1946—1953 рр. Особливу увагу приділено вивченню його розшуку органами МГБ—МВД в 1951—1953 рр.

Ключові слова: політичні репресії, підпільники, чекісти, ОУН, УПА, НКВД, НКГБ, МГБ, МВД.

Oleksandr Ishchuk

Vasyl Porplytsia, alias ‘Baida’, UPA Commander-in-Chief Vasyl Kuk’s Liaison Officer and Bodyguard

The life and activity of Vasyl Porplytsia, alias ‘Baida’, the UPA Commander-in-Chief Vasyl Kuk’s liaison officer and bodyguard, are analyzed in this article. Special attention is devoted to studying his search by MGB—MVD units in 1951—1953.

Key words: political repressions, underground workers, Cheka officials, NKVD, NKGB, MGB, MVD, OUN, UPA.

ВАСИЛЬ ПОРПЛИЦЯ-‘БАЙДА’, ЗВ’ЯЗКОВИЙ ГОЛОВНОГО КОМАНДИРА УПА ВАСИЛЯ КУКА

Одним з актуальних напрямів сучасних вітчизняних історичних досліджень є висвітлення біографій керівників ОУН і УПА. Василь Порплиця-‘Байда’ був зв’язковим Головного командира УПА Василя Кука в 1945—1953 рр., одним з найбільш довірених його помічників. Про його життя досі було відомо дуже мало, хоча він відігравав важливу роль у діяльності українського визвольного руху.

Про життя та діяльність В. Порплиці на сьогодні відомо дуже мало. Відсутні також детальні біографічні дослідження про нього. Проте інколи він згадується в наукових працях про діяльність В. Кука та інших членів Проводу ОУН на українських землях, адже був їх зв’язковим протягом тривалого часу. Зокрема, про В. Порплицю згадано в працях дослідників Д. Веденєєва¹ В. В’ятровича², О. Іщука³, В. Манзуренка⁴, Н. Ніколаєвої⁵, В. Сергійчука⁶ та інших. Інформація про діяльність В. Кука та його оточення є в узагальнюючих книгах з історії ОУН і УПА, підготованих А. Русначенком⁷, А. Кентієм⁸, І. Патриляком⁹, О. Гогун¹⁰ та іншими дослідниками.

¹ Веденєєв Д. В. *Одиссея Василия Кука. Военно-политический портрет последнего главнокомандующего УПА.* — К.: «К.И.С», 2007. — 208 с.

² В’ятрович В. *Історія з грифом «секретно». Таємниці українського минулого з архівів КГБ.* — Київ; Львів: ЦДВР, 2011. — 328 с.; В’ятрович В. *Історія з грифом «секретно». Архіви КГБ розповідають (нові сюжети) / ЦДВР.* — Львів: «Часопис», 2012. — 240 с.; В’ятрович В., Забілий р., Дерев’яний І., Содоль П. *Українська повстанська армія. Історія нескорених. 3-тє вид.* — Львів: ЦДВР, 2011. — 352 с. та інші.

³ Ішук О. *Підпільниця ОУН із Дніпропетровщини Уляна Крюченко // Українки в історії ХХ—ХХІ століття.* — К., 2012. — С. 123—129; Ішук О., Ніколаєва Н. *Життєвий шлях Уляни Крюченко — дружини Головного командира УПА Василя Кука — «Леміша» // Воєнна історія Наддніпрянщини та Донщини. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції, 25.05.2011 р., м. Дніпропетровськ.* — К., 2011. — С. 411—423; Ішук О. С. *Життя та доля Уляни Крюченко.* — К., 2008. — 50 с.

⁴ Манзуренко В., Ішук О. *Василь Кук — Головний командир УПА.* — Рівне: вид. О. Зень, 2008. — 80 с.

⁵ Ніколаєва Н. *Уляна Крюченко — «Оксана».* — Торонто; Львів, 2013. — 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди». — Кн. 23).

Деякі подробиці про діяльність В. Порплиці містяться у спогадах членів ОУН В. Галаси¹¹, М. Савчин¹², інтерв'ю В. Кука¹³.

При підготовці цього дослідження, окрім наукових праць і спогадів, використовувались архівні матеріали. Особливу важливість мають документи НКВД—НКГБ—МГБ—КГБ, які зберігаються в Галузевому державному архіві Служби безпеки України, адже саме вони містять найбільше інформації про В. Порплицю. Щоправда, ця інформація в основному стосується його розшуку чекістами, і не завжди подає точні дані про його діяльність.

Чимало відомостей про В. Порплицю (особливо — щодо його розшуку спецслужбами СРСР) збереглося у ф. 2 ГДА СБУ. Серед цих матеріалів: доповідні записки, спецповідомлення та звіти чекістів про розшук В. Кука і його оточення (в т. ч. і В. Порплиці) в 1944—1954 рр.; вказівки НКВД—НКГБ—МГБ—МВД—КГБ щодо розшуку В. Кука і його бойовиків та зв'язкових за 1944—1954 рр.; оригінали фотографій В. Кука та його бойовиків, вилучені під час проведення чекістсько-військових операцій та інших оперативних заходів; оригінали документів ОУН і УПА тощо.

Треба сказати, що ф. 2 — це зібрання унікальних матеріалів про діяльність українського визвольного руху та боротьбу чекіс-

⁶ Сергійчук В. Як ловили останнього командира УПА (про В. Кука) // *Українознавство*—2003. — К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. — С. 224—225.

⁷ Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії. — К., 2002. — 519 с.

⁸ Кентій А. В. Збройний чин українських націоналістів. 1920—1956. Історико-архівні нариси. — Т. 2. Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів. 1942—1956. — К., 2008. — 415 с.

⁹ Патриляк І. К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939—1960 рр.): монографія / ЦДВР. — Львів: Часопис, 2012. — 592 с.

¹⁰ Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. — Санкт-Петербург, Нева, 2004. — 416 с.

¹¹ Галаса В. Наше життя і боротьба. Спогади. — Львів: Мс, 2005. — 270 с.

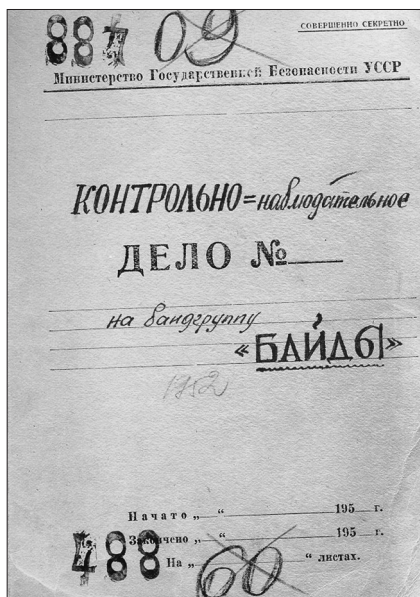
¹² Літопис УПА. — Т. 28: Савчин М. Тисяча доріг / за ред. Є. Штендери. — Торонто; Львів, 1995. — 600 с.

¹³ Горишняк В. О своей непростой судьбе размышляет последний главнокомандующий ОУН-УПА Василий Кук // *Факты и комментарии*. — 2002. — 18 сентября. — С. 13; Кук В. 9 мая праздником не считаю (інтерв'ю) // *Комсомольская правда*. — 2005. — 12 апреля. — С. 8, 17; Муратов О. Про УПА — від першої особи. Про юнацьке загартування у «Пласті», гімназійний вишкіл і, головне, про боротьбу на чолі проводу Української повстанської армії розповідає останній головнокомандувач УПА Василь Кук // *Дзеркало тижня*. — 10 лютого 2007 р. — № 5 (634). — С. 14.

тів з ним у період 1944—1960 рр. обсягом понад 2000 томів. Його дослідження розпочалося порівняно недавно. Тому детальне вивчення та аналіз цих документів ще попереду.

Важливим історичним джерелом є архівні кримінальні справи, заведені чекістами на заарештованих у 1939—1960 рр. членів ОУН і УПА. У них також згадано про діяльність В. Порплиці. Нині вони зберігаються у ф. 5 (на nereабілітованих осіб) та ф. 6 (на реабілітованих осіб) ГДА СБУ. Інформація в подібних документах досить-таки цікава, хоча нерідко вимагає перевірки та підтвердження іншими джерелами. Зокрема, В. Кук¹⁴, У. Крюченко¹⁵ та В. Охримович¹⁶ після арешту чекістами на допитах досить детально охарактеризували В. Порплицю як зв’язкового Проводу ОУН, з яким разом брали участь у діяльності підпілля. Таким чином, свідчення інших заарештованих чекістами підпільників суттєво доповнюють інформацію про діяльність В. Порплиці.

Вказівки чекістів щодо розшуку В. Кука і його оточення зберігаються у ф. 9 (фонд наказів) ГДА СБУ. В основному це вказівки НКВД—КГБ УРСР, які стосувалися діяльності проводу ОУН на українських землях. Проте збереглися і деякі вказівки з НКВД—КГБ СРСР. Ці документи містять оглядову інформацію про діяльність ОУН і УПА та їх керівників. Зате вони дають чітке уявлення,

Контрольно-наглядова справа за діяльністю «бандгрупи ‘Байди’», заведена УМГБ по Тернопільській області

¹⁴ Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). — Ф. 6. — Спр. 51895-фп.

¹⁵ Там само. — Спр. 51896-фп.

¹⁶ Там само. — Ф. 5. — Спр. 445.

як у різні роки чекістське керівництво направляло роботу підлеглих на боротьбу з українським визвольним рухом.

Інформація про В. Порплицю міститься і у ф. 13 ГДА СБУ. У першу чергу — у матеріалах багатотомної справи № 372 про діяльність ОУН і УПА в Україні в 1944—1954 рр. та боротьбу чекістів із нею¹⁷, а також у багатотомних додатках до неї — справах № 376 та № 398¹⁸.

Ці справи було створено на початку 1960-х рр. у рамках реалізації задуму КГБ УРСР щодо увіковічнення пам'яті про полеглих чекістів, а також систематизації інформації про діяльність ОУН і УПА для її подальшого використання в навчальних цілях для молодих чекістів¹⁹.

Треба сказати, що у справі № 372 приділено багато уваги аналізу заходів чекістів з розшуку В. Кука та його оточення в 1944—1954 рр. Зокрема, в т. 54 містяться копії свідчень В. Кука за 1954—1955 рр., а в т. 70 — матеріали про його розшук чекістами. Є документи як про вдалі, так і про невдалі заходи. Саме там збереглися копії матеріалів про розшук УМГБ—УМВД по Тернопільській області В. Порплиці в 1952—1953 рр. Розрізнена інформація про оточення В. Кука є й в інших томах цієї справи. У спр. 398 збереглися фотографії В. Порплиці²⁰.

У ф. 16 ГДА СБУ зберігаються спеціальні повідомлення НКВД—КГБ УРСР до ЦК КПУ, в т. ч. про розшук і знищення підпільників ОУН і УПА. Є серед них і матеріали про розшук В. Кука і В. Порплиці.

У ф. 65 ГДА СБУ зберігаються агентурні справи НКВД—НКГБ—МГБ—МВД—КГБ УРСР на керівництво ОУН і УПА в Україні. Центальною серед них є багатотомна справа «Берлога» на членів Проводу ОУН на українських землях. Вона провадилася чекістами з 1944 до 1960 рр. (збереглося 8 основних томів

¹⁷ Там само. — Ф. 13. — Спр. 372 в 103 томах. В т. 54 містяться копії свідчень В. Кука, в т. 70 — матеріали про його розшук чекістами в 1950—1954 рр.

¹⁸ Там само. — Ф. 13. — Спр. 376 (у 88 томах) та Спр. 398 (у 53 томах).

¹⁹ Дет див.: Ішук О. Узагальнення органами КДБ УРСР досвіду боротьби з підпіллям ОУН та УПА: до створення відомчої тематичної колекції архівних документів (1959—1964 рр.) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 2009. — № 1 (32). — Харків: Права людини, 2009. — С. 87—119.

²⁰ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 398. — Т. 12, пакет з фотографіями бойовиків В. Кука.

та 64 томи додатків)²¹. Важливо зауважити, що справа «Берлога» провадилася як у Києві, так і в усіх обласних УНКВД—НКГБ—МГБ Західної України. До сьогодні збереглися також матеріали львівської (53 томи), рівненської (4 томи) та дрогобицької (24 томи) справ. Треба сказати, що В. Порплиця нерідко згадується в справі «Берлога», адже він був зв’язковим керівників підпілля.

Крім того, у фонді № 65 ГДА СБУ збереглися багатотомні агентурні справи та справи-формуляри з розшуку керівників ОУН і УПА Р. Шухевича²², Р. Кравчука²³, В. Кука²⁴, П. Федуну²⁵, В. Сидора²⁶, В. Охримовича²⁷, В. Галаси²⁸, Д. Клячківського²⁹, Я. Бусла³⁰, У. Крюченко³¹ та інших. У деяких із них також трапляються згадки про В. Порплицю. Щоправда, агентурні донесення інформаторів НКВД-КГБ про нього не завжди відзначаються точністю, адже до 1952 р. чекісти навіть не могли знайти виходи на місця його перебування.

Одним з важливих джерел для дослідження біографії В. Порплиці є контрольно-наглядова справа за діяльністю «бандгрупи ‘Байди’», заведена МГБ УРСР в кінці 1952 р.³². Вона збереглася у матеріалах відділу 2-Н УМГБ по Тернопільській області, які в 1990—1991 рр. були передані з архіву КГБ у Тернополі в Київ. У справі збереглися: вказівки та плани роботи чекістів з розшуку В. Порплиці, спецповідомлення та доповідні записки про виконання запланованих заходів, записки по ВЧ, агентурні донесення, переклади російською мовою листів підпільників та інші важливі матеріали.

Крім того, у матеріалах фонду № 73 ГДА СБУ за 1944—1960 рр. міститься й інша інформація про діяльність В. Порплиці та його розшук чекістами. В основному, це переклади підпільних докумен-

²¹ ГДА СБУ. — Ф. 65. — Спр. С-9079.

²² Там само. — Спр. С-7448.

²³ Там само. — Спр. С-7447.

²⁴ Там само. — Спр. С-7736.

²⁵ Там само. — Спр. С-9112.

²⁶ Там само. — Спр. С-7443.

²⁷ Там само. — Спр. С-7765.

²⁸ Там само. — Спр. С-9108.

²⁹ Там само. — Спр. С-8467.

³⁰ Там само. — Спр. С-7439.

³¹ Там само. — Спр. С-8198.

³² Там само. — Ф. 73. — Спр. 488.

тів, листів, а також спецповідомлення, доповідні записки, звіти, довідки, плани роботи відділу 2-Н УМГБ по Тернопільській області. Уціліли також матеріали про роботу районних відділів НКВД—КГБ на Тернопільщині за період 1944—1960 рр. У тих із них, які стосуються Зборівщини та Козівщини, трапляється інформація про В. Порплицю.

За даними НКВД—НКГБ—МГБ—МВД, зібраними у 1944—1952 рр., Порплиця Василь Олексійович народився у 1922 або 1923 р. в с. Хоростець (тоді — Козівського району Тернопільської області), українець, з селян-середняків. У підпіллі ОУН перебував щонайраніше з 1943 р., використовував псевдоніми ‘Байда’, ‘Славко’ та інші.

Згідно з донесеннями агентів МГБ ‘Яр’, ‘Міщук’, ‘Петро’, ‘Адамчук’, ‘Олійник’ та інших, В. Порплиця в 1942 р. навчався у Львівській торгівельній школі, а потім начебто виїжджав до Німеччини (щоправда, документальних підтверджень цього немає, і ця інформація поки що є сумнівною). У 1944 або 1945 р. він повернувся в Тернопільську область, вже будучи зв’язаним з підпіллям ОУН.

Чекістами від заарештованих підпільників ОУН (зокрема, від керівника Бродівського надрайонного проводу ОУН Степана Бутинського-‘Оріха’) були отримані дані, що В. Порплиця в 1943—1944 рр. діяв на території Львівської області, був зв’язковим, забезпечував лінії зв’язку підпілля, в т. ч. між Галичиною і Волинню, був особисто знайомий з багатьма провідниками. Він діяв на території тогочасних Бродівського, Підкамінського та Заболотцівського районів. Щонайменше з 1946 р. В. Порплиця став діяти в боївках, які забезпечували зв’язкові лінії одного з провідників ОУН В. Кука на Тернопільщині. Після загибелі підпільника ‘Плугатора’ — одного з керівників зв’язкових ліній В. Кука, В. Порплиця фактично замінив його. Через певний час він став одним з керівників зв’язку В. Кука з організаційними ланками ОУН на території Львівської, Тернопільської та Станіславської (нині — Івано-Франківської) областей. Однак подробиць про цей період його діяльності збереглося вкрай мало, в першу чергу — через суворе дотримання конспірації підпільниками.

В. Порплиця мав дуже широке коло знайомих на Зборівщині та Козівщині, які допомагали підпіллю ОУН. Більшу частину часу він переховувався у селах та лісах саме в цих районах. Треба сказати, що чимала частина місцевого населення активно підтримувала підпілля, допомагала йому матеріально, і саме тому чекістам так важко було з ним боротись.

У 1951 р. Козівським районним відділом МГБ на В. Порплицю було заведено справу-формуляр № 18545. Як бачимо, в поле зору чекістів він потрапив досить-таки пізно, і його активний розшук розпочався лише на сьомий рік після повернення совєтської влади. Хоча про підпільника ‘Байду’ в МГБ знали й раніше, але не могли ідентифікувати, хто ж ховається за цим псевдонімом. Про причетність В. Порплиці до ОУН свідчили заарештовані МГБ Кругляк Степан Іванович, Штокало Текля Миколаївна та інші. За їхніми словами, В. Порплиця, починаючи з 1945 р., перебував у боївці підпільника ‘Май’, діяв на території тогочасних Козівського та Зборівського районів Тернопільської області.

До 1952 р. співробітники органів МГБ не знали, що під псевдонімом ‘Байда’ переховується саме В. Порплиця, хоча мали його фотокартку. Як зазначено в документах УМГБ по Тернопільській області, агентура Козівського райвідділу МГБ не повідомляла про те, що В. Порплиця є ‘Байдою’. Також про це була відсутня інформація з інших джерел³³.

З найближчого оточення В. Порплиці у 1952 р. в підпіллі ОУН чекістам вдалося встановити таких осіб:

1) Заєць Михайло Миколайович, 1921 р.н., ур. с. Берлин Бродівського району Львівської області, українець, в підпіллі ОУН перебував щонайменше з 1944 р., у 1945—1950 рр. був охоронцем Головного командира УПА Романа Шухевича-‘Тура’. З березня 1950 р. перебував в охороні члена Проводу ОУН, керівника Львівського крайового проводу ОУН Осипа Дяківа-‘Горнового’. З 1951 р. став зв’язковим Василя Кука на Тернопільщині. Вмів гарно підроблювати печатки, підготував до друку спогади. У чекістів була інформація, що після загибелі 23 травня 1952 р. керівника Тернопільського окружного проводу ОУН ‘Олеся’ В. Кук-влітку 1952 р. подумував над тим, щоб призначити М. Зайця на

³³ ГДА СБУ. — Спр. 488. — Арк. 1—3.

його місце. М. Заєць вважався у підпіллі одним з найбільш довірених осіб В. Кука³⁴.

2) Кузів Василь Андрійович-‘Орач’, 1921 р. н., ур. с. Кліщівна Рогатинського району Івано-Франківської області, в ОУН перебував щонайменше з 1944 р., з 1946 р. перебував у складі боївок, які забезпечували діяльність В. Кука.

3) Колесник Михайло Іванович, 1915 р.н., ур. с. Конюхи Козівського району Тернопільської області, в ОУН перебував щонайменше з 1944 р.

Вперше про те, що В. Порплиця керує кур’єрською групою В. Кука, чекістам стало відомо від затриманого 6 жовтня 1952 р. члена Проводу ОУН Василя Охримовича. Він же розповів про приблизні місця його базування: тодішні Зборівський, Бережанський та Козівський райони Тернопільської області. У результаті проведених чекістами заходів, 3 грудня 1952 р. М. Заєць та В. Кузів були вистежені й убиті під час чекістсько-військової операції в с. Конюхи Тернопільської області³⁵.

Після цього чекістами було організовано розшук В. Порплиці у селах Конюхи, Розгадів, Годів, Юзефівка, Хоростів, Жабиня та інших. Вони думали, що він може переховуватися з В. Куком. Але пошуки результатів не принесли. Зате чекісти виявили брата В. Порплиці — Петра, близьких знайомих Федора Сушника, Йосифа Холондовича, Марію Чаловську та інших. Вони вимушені були розповісти, що В. Порплиця взимку 1950—1951 рр. переховувався в криївці в господарстві у Марії Процик в с. Конюхи. Цю криївку чекісти відкрили, а господарка змушена була свідчити про підпільників, які в ній переховувались. Як виявилося, восени 1951 р. підпільники всі речі з бункера забрали і перенесли до лісу, запечатали його і наказали господарям хати нікому нічого не розповідати. Влітку 1952 р. агентура МГБ епізодично фіксувала появу

³⁴ Дет. див.: Ішук О., Ніколаєва Н. Доля та спогади охоронця Романа Шухевича — Михайла Зайця — «Зенка». — К., 2007. — 50 с.; Стрільчук В. Михайло Зайць — охоронець Романа Шухевича // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. — Львів, 2005. — Збірник 5. — С. 203—208.

³⁵ Ішук О., Ніколаєва Н. Спогади охоронця Романа Шухевича Михайла Зайця — «Зенка» // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. — Львів, 2007. — Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. — С. 58.

В. Порплиці в селах Розгадів та Годів, але ці дані мало в чому допомогли чекістам.

28 листопада 1952 р. колишня підпільниця ОУН Кренцель Марія Іванівна під тиском співробітників МГБ вимушена була повідомити, що Порплиця В. О. використовує псевдонім ‘Байда’. Також вона впізнала його за пред’явленою їй фотокарткою. М. Кренцель сказала, що їй відомо про В. Порплицю від її чоловіка, колишнього провідника Зборівського районного проводу ОУН у період до 1946 р. ‘Кия’ (справжнє ім’я в документах не зазначено; він загинув у боях з чекістами).

Від своїх агентів чекісти дізналися, що ‘Байда’ разом з ще двома підпільниками у 1951—1952 рр. регулярно з’являвся в селах Хоробрів, Хоростець і інших, які розташовані на межі тодішніх Козівського та Зборівського районів Тернопільської області.

У результаті оперативних заходів чекістам вдалося встановити наступних родичів В. Порплиці:

1) Мати — Порплиця Марія, проживала в с. Хоростець Козівського району Тернопільської області,

2) Сестра — Турок Анна Олексіївна, 1918 р. н., проживала разом з чоловіком у с. Хоростець Козівського району Тернопільської області,

3) Сестра — Руда Анастасія Олексіївна, 48 років, проживала в с. Хоростець Козівського району Тернопільської області,

4) Сестра — Порплиця Марія Олексіївна, близько 50 років, проживала в с. Юзефівка Зборівського району Тернопільської області,

5) Брат — Порплиця Петро Олексійович, 40 років, проживав у с. Хоростець Козівського району Тернопільської області,

6) Брат — Порплиця Михайло Олексійович, 1908 р. н., проживав у с. Цицівка Зборівського району Тернопільської області,

7) Двоюрідний брат — Порплиця Микола Степанович, 1910 р. н., проживав у с. Цицівка Зборівського району Тернопільської області,

8) Двоюрідний брат — Порплиця Василь Степанович, проживав у с. Хоростець Козівського району Тернопільської області,

9) Двоюрідна сестра — Порплиця Анна Степанівна, 1924 р. н., проживала в с. Глинна Козівського району Тернопільської області,

10) Двоюрідна сестра — Стукало Марія Степанівна, 1922 р. н., проживала в с. Хоростець Козівського району Тернопільської області,

11) Дядько — Королевич Іван Казимирович, віком приблизно 55 років, проживав у с. Августівка Козівського району Тернопільської області³⁶.

Після опитування мешканців сіл тодішніх Козівського та Зборівського району чекістами було встановлено особисті прикмети В. Порплиці, а також деяких осіб, з якими він підтримував контакти, перебуваючи в підпіллі ОУН. Опитавши ще й заарештованих підпільників, чекісти склали такий приблизний словесний портрет В. Порплиці: вище середнього зросту, міцної тілобудови, брюнет, очі карі, обличчя кругле, ніс прямий і широкий, підборіддя пряме з ямкою, має кілька вставних зубів з жовтого металу. Озброєний автоматом ППШ, пістолетом та гранатами.

На допитах у КГБ дружина В. Кука — Уляна Крюченко свідчила, що зиму 1952—1953 рр. В. Кук, та В. Порплиця-‘Байда’ провели в бункері в господарстві селянина Ткачука в с. Плехів³⁷. За іншими даними, В. Порплиця зимував сам у окремій криївці, і згодом розповідав, що якби не радіо, то збожеволів би. Він сильно переживав через загибель М. Зайця та В. Кузіва. Як завжди, взимку підпільники читали літературу, а також робили власні нотатки щодо перспектив подальшої роботи³⁸.

Збереглися також цікаві подробиці про те, як функціонували зв’язкові лінії В. Кука в 1949—1953 рр., і які саме обов’язки виконував В. Порплиця. Ось що написала у власноручних свідченнях чекістам від 14 липня 1954 р. У. Крюченко: «У цей час у В. Кука діяв основний зв’язок з півдня на північ, що йшов через пункти ‘Байди’—‘Вишневого’—‘Дуба’. Побічний зв’язок був на Тернопільщину через ‘Чалого’, до окружного провідника Тернопільщини ‘Олеся’. Також до окружного провідника ‘Олеся’ на Золочівщину — через ‘Вишневого’. Але ці два зв’язки перервалися в 1952 р.,

³⁶ ГДА СБУ. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 1—3.

³⁷ Протокол допиту У. Крюченко / ГДА СБУ. — Ф. 6. — Спр. 51896-ФП. — Т. 2. — Арк. 116.

³⁸ Там само. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 70, матеріали МГБ УРСР з розшуку В. Кука та його охоронців.

коли загинули люди, які тримали зв’язки. До 1952 р. В. Кук діставав пошту як з півдня, так і з півночі. Це були записки, а також підпільна література, яку він казав переписувати на машинці, а деяку відразу віддавав до архіву, як непотрібну. Архіви зберігалися закопані в банках у лісі... Люди, що були на зв’язках, діставали від ‘Леміша’ гроші на убрання і взуття, а також на інші необхідні особисті речі. Харчі організовувалися в терені. Зерно спочатку брали у магазинерів колгоспу, а потім, щоб не розконспіруватися, купували. Так само свині... Пошту він приготавляв на південь або на північ сам. Записки писав олівцем на папіросному папері, частину шифрував. Приготування однієї пошти у нього забирало кілька днів, часами цілий тиждень. На машинці писалося тільки загальні інструкції, що не підлягали конспірації. Напр., щоб покращити конспірацію; щоб на зиму кожна підпільна група обов’язково робила базу (криївку), а не ходили по стрижках цілу зиму, бо це веде до провалу; щоб у криївках не дармували, а вчилися; щоб не ходили без потреби до дівчат у селах, бо це також веде до провалу і т.п.»³⁹

Як бачимо, крім функцій зв’язкового, В. Порплиця та інші підпільники з оточення В. Кука виконували також функції охоронців, заготовлювали в селах їжу, купували або збирали необхідні речі (одяг, взуття, книги, газети, посуд тощо). Вся ця діяльність проходила з дотриманням максимально можливих заходів конспірації.

Підготовка листів в підпіллі ОУН і УПА була окремою, чітко продуманою справою. Про це були розроблені окремі інструкції⁴⁰. Листи (як їх ще називали — грипси) писалися переважно на тонкому цигарковому папері, їх скручували в дрібну трубочку, або ж складали вдесятеро, щоб вони займали якомога менше місця. Зазвичай підпільники в листах намагалися бути максимально лаконічними. Якщо лист передавався на далеку відстань, то він запаковувався так, щоб його не пошкодили вода чи сніг. На обгортці писалася адреса (зазвичай — пункт зв’язку, псевдонім або циф-

³⁹ Там само. — Ф. 6. — Спр. 51896-ФП. — Т. 2. — Арк. 33—38 із зв.

⁴⁰ Дет. див.: Ішук О., Ніколаєва Н. Методи зашифрування кореспонденції у підпіллі ОУН і УПА та її розшифрування органами державної безпеки УРСР в 1944—1955 рр. — К., 2007. — 38 с.

рове зашифрування адресата). У тексті листів нерідко використовувалися шифри та коди, щоб не дозволити ворогові зрозуміти їх зміст. Якщо кур'єрів заарештовували, то вони мали завдання за будь-яку ціну знищити грипс (наприклад, спалити, втопити, викинути, інколи навіть з'їдали), щоб інформація не потрапила до ворога.

Також треба сказати, що зв'язкові лінії підпілля ОУН були побудовані дуже конспіративно. Часто грипси, які йшли з одної адреси в іншу, проходили через кілька зв'язкових пунктів, на різних територіях. Причому нерідко зв'язкові лише передавали пошту і навіть не знали один одного особисто. Крім того, зустрічі зв'язкових зазвичай відбувалися вночі, на заздалегідь умовлених місцях, в наперед обумовлений час, за чітко умовленими знаками упізнання. Нерідко для передачі пошти застосовувались т. зв. «мертві пункти»: листи клали в дупло дерева чи під умовлений камінь, а потім інші підпільники їх забирали і передавали таким же чином далі. Всі ці методи зв'язку роками вдосконалювались у підпіллі, від їх чіткого дотримання залежало життя багатьох людей. Головним завданням В. Порплиці після отримання листів від В. Кука було забезпечити їх передачу адресатам, розіслати їх за допомогою різних ліній зв'язку. Так само від різних зв'язкових ліній він отримував пошту, яка йшла на адресу В. Кука, систематизував її та передавав особисто йому.

З ким листувався В. Кук, перебуваючи в підпіллі ОУН у період 1944—1954 рр., добре відомо з вцілілого листування провідників ОУН і УПА, яке вивчали к. і. н. В. Ковальчук та к. і. н. В. Огороднік⁴¹. Це були переважно члени Проводу ОУН на українських землях Роман Шухевич-‘Тур’, Василь Сидор-‘Шелест’, Роман Кравчук-‘Петро’, Олекса Гасин-‘Лицар’, Яків Бусел-‘Галина’, Петро Федун-‘Север’, Осип Дяків-‘Горновий’, Василь Охримович-‘Грузин’, Василь Галаса-‘Орлан’ та інші, а також крайо-

⁴¹ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 16: Волинь і Полісся в невідомій спадщині ОУН і УПА. 1944—1954 рр. / Упор. В. Ковальчук, В. Огороднік. — К.; Торонто, 2011. — 1024 с.; Ковальчук В., Огороднік В. Листування керівництва ОУН(б) і УПА на українських землях // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — К.; Харків: Права людини, 2011. — № 1 за 2010 р. — С. 147—168; Ковальчук В., Огороднік В. Листування керівництва підпілля ОУН(б) на Волині і Поліссі // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — К.; Харків: Права людини, 2010. — № 2 за 2010 р. — С. 236—331.

ві провідники Іван Литвинчук-‘Дубовий’, Микола Козак-‘Смок’, Степан Янишевський-‘Далекий’, Іван Прокопишин-‘Бурлан’ та багато інших провідників підпілля.

Треба сказати, що у 1944 р., коли підпілля діяло максимально активно, В. Кук мав дуже багато організаційних зустрічей та вів жваве листування. З роками все більше підпільних керівників гинули в боях з чекістами або потрапляли під арешт, і тому в 1952—1953 рр. В. Кук вже майже не мав з ким листуватися. Поступово також зменшувалась і підтримка підпілля з боку місцевого населення, заляканого чекістами, особливо — з боку насильницьки загнаних в колгоспи селян.

Відповідно, обов’язки В. Порплиці поступово змінювалися: з роками він став менше приділяти увагу зв’язку, став виконувати більше завдань В. Кука із господарського забезпечення криївок, продовжував з дотриманням заходів конспірації підтримувати контакти з довіреними людьми в селах, вивчав пресу та підпільну літературу, слухав радіо тощо. На початку 1950-х рр. стало зрозуміло, що чекістам в основному вдалося ліквідувати організаційну мережу ОУН. В період 1952—1953 рр. підпільники вже не могли скласти серйозної загрози комуністичному режиму. Але і здаватися та виходити з повинною вони не хотіли, розуміючи, що їм не пробачать діяльність в підпіллі, і обов’язково засудять, або й розстріляють.

Навесні 1953 р. В. Кук, У. Крюченко та В. Порплиця після виходу з зимових криївок попрямували на зустріч до керівника Рогатинського надрайонного проводу ОУН Олексія Демського-‘Шувара’⁴². Він у 1944—1950 рр. був одним з найбільш довірених підпільників ОУН, наближених до керівництва підпілля, постійно допомагав членам Проводу ОУН Р. Шухевичу та Р. Кравчуку, криївки яких знаходилися на Рогатинщині. Спроби зв’язатися з ним наприкінці березня та на початку квітня 1953 р. виявилися невдалими. Однак з третього разу їм вдалося зустрітися неподалік с. Стратин Рогатинського району Івано-Франківської області з бойовиками О. Демського — ‘Лесем’, ‘Сірком’ та ‘Солов’єм’. Бойовики привели В. Кука, У. Крюченко та В. Порплицю до О. Демського у ліс, який знаходився біля Стратина⁴³. Там вони пробули протягом двох

⁴² Іщук О. *Життя та доля Уляни Крюченко...* — С. 17.

⁴³ Іщук О., Ніколаєва Н. *Життєвий шлях Уляни Крюченко...* — С. 419—420.

тижнів очікуючи зв'язку з керівником Букачівського районного проводу ОУН 'Данилом', який ще раніше повідомив про наявність пошти від керівника Карпатського проводу ОУН Василя Охримовича та матеріалів з-за кордону для В. Кука⁴⁴. Про те, що В. Охримович був заарештований органами МГБ—МВД, В. Кук тоді ще не знав.

Після цього В. Порплиця, скоріше за все, повернувся на Тернопільщину, а В. Кук з дружиною залишився на Рогатинщині. Взагалі у 1952—1953 рр. В. Порплиця неодноразово переховувався разом з В. Куком і У. Крюченко, допомагав їм. У першій половині 1953 р. він отримав останнє важливе завдання — підтримувати зв'язок між двома ще неспійманими чекістами членами Проводу ОУН на українських землях В. Куком і В. Галасою. Вони у листах обговорювали ситуацію в підпіллі й питання про потребу перебазуватися на Схід (наприклад, в Кам'янець-Подільську (нині — Хмельницьку) область). Їм здавалося, що там чекістські операції проти підпілля проводяться з меншим розмахом, і працювати стане легше.

Проте, як згодом виявилось, інформацію про «легші умови роботи на Сході» інспірували агенти МГБ, які в 1952—1953 рр. намагались виманити В. Кука і В. Галасу на базу легендарного проводу ОУН на Хмельниччині, створеного чекістами. Зрештою, їм це частково вдалося, адже член Проводу ОУН на українських землях В. Галаса був заарештований 11 липня 1953 р. саме на Хмельниччині, куди він перейшов з Волині, повіривши чекістським агентам⁴⁵.

Особливу увагу варто приділити аналізу заходів чекістів з розшуку В. Порплиці в 1952—1953 рр. Керівництво УМГБ по Тернопільській області постійно отримувало грізні вказівки з Києва й Москви посилити розшук В. Порплиці, щоб через нього вийти на місця базування В. Кука. Розшук останнього вважався одним із головних завдань чекістів. Через це у 1952—1953 рр. співробітники УМГБ по Тернопільській області вживали активних заходів щоб затримати В. Порплицю. Вони завербували чимало нових агентів у

⁴⁴ *Протокол допиту У. Крюченко / ГДА СБУ. — Ф. 6. — Спр. 51896-ФП. — Т. 1. — Арк. 290—292.*

⁴⁵ *Дет. див.: Галаса В. Наше життя і боротьба. Спогади. — Львів: Мс, 2005. — 270 с.; Літопис УПА. — Т. 28: Савчин М. Тисяча доріг / за ред. Є. Штендери. — Торонто; Львів, 1995. — 600 с.*

різних селах Тернопільщини, опитали місцевих мешканців, встановили спостереження за різними людьми, які раніше підтримували контакти з ОУН тощо. Про заходи чекістів можна скласти уявлення зі вцілілих документів.

10 січня 1953 р. начальник управління МГБ по Тернопільській області полковник В. Шевченко затвердив план агентурно-оперативних заходів з розшуку керівника підпілля ОУН В. Кука та його кур’єра В. Порплиці⁴⁶. Цим детальним планом чекістами передбачалося завербувати нову агентуру для розшуку підпільників, активно працювати зі старими інформаторами, провести серію заходів, які могли би допомогти виявити місця перебування підпільників. Ми не будемо аналізувати всі заходи детально, адже про це можна написати окрему книгу. Скажемо лише, що чекісти дійсно працювали дуже старанно, максимально детально розпрацьовували план роботи, зазначили всі можливі варіанти, які могли б допомогти виявити В. Порплицю.

Через місяць після смерті Й. Сталіна і зміни чекістського керівництва в Україні, 12 квітня 1953 р. новий начальник УМВД по Тернопільській області генерал-майор Трубніков затвердив оновлений план заходів з розшуку боївок ‘Байди’ та ‘Залізняка’⁴⁷. Цим розлогим планом, який містив аж 27 пунктів, також передбачалося продовжувати вербувати нову агентуру для розшуку підпільників, працювати зі старими інформаторами, проводити заходи, які могли би допомогти виявити місця перебування підпільників.

Вже 20 квітня 1953 р. в. о. начальника 1-го управління МВД УРСР генерал-майор Поперека листом № 2/10/740 поінформував начальника УМВД по Тернопільській області генерал-майора Трубнікова, що в цілому з представленим планом заходів щодо розшуку ‘Байди’ він згоден. Але при цьому Поперека наголосив на тому, що МВД УРСР проводить спеціальні заходи з розшуку і затримання В. Порплиці, і тому до особливих вказівок з Києва попросив утриматись від проведення запланованих дій. Поперека запропонував проводити агентурно-оперативну роботу проти ‘Байди’ у напрямку виявлення його зв’язків. Також важливим було придбати необхідну агентуру, яка могла би посприяти вийти

⁴⁶ ГДА СБУ. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 171—194.

⁴⁷ Там само. — Арк. 244—262.

на місця перебування підпільників. Крім того, Поперека констатував, що територія тодішніх Заложцівського та Зборівського районів Тернопільської області мала виключний оперативний інтерес для МВД у справі розшуку керівника ОУН в Україні В. Кука. Він пропонував подумати про створення там легендованого підпілля ОУН, з метою перехоплення каналів зв'язку В. Кука. Про хід виконання запланованих заходів Поперека пропонував інформувати опергрупу МВД УРСР кожні 10 днів⁴⁸.

Виконуючи вказівки з Києва, 22 квітня 1953 р. начальник УМВД по Тернопільській області генерал-майор Трубніков затвердив оновлений план агентурно-оперативних заходів з розшуку боївки ОУН 'Байди'⁴⁹. Це було пов'язано ще й з тим, що підпільник 'Залізник' та його бойовики 'Терен' і 'Богданко' були вбиті співробітниками МВД 16 квітня 1953 р. в с. Юзефівка Тернопільської області. Про їх появу в селі чекістам повідомив агент МГБ—МВД 'Десятий', місцевий мешканець. Зважаючи на зміну ситуації та на нові вказівки з МВД УРСР, старі плани суттєво змінилися. У документі зазначалось, що скоріше за все 'Байда' і його бойовики діють на території сіл Бишки, Потік, Августівка, Куропатники та Жуків Тернопільської області. Копію цього плану було направлено до опергрупи МВД УРСР, яка базувалася у Львові.

26 квітня 1953 р. міністр внутрішніх справ УРСР генерал-лейтенант Павло Мешик⁵⁰ листом № 1223/м повідомив начальника УМВД по Тернопільській області генерал-майора Трубнікова, що МВД УРСР проводить спеціальні заходи з розшуку В. Порплиці. Зважаючи на це, він попросив виключити будь-яку можливість фізичного знищення 'Байди' і заплановані заходи УМВД по Тернопільській області тимчасово не проводити. Водночас Мешик запропонував активізувати роботу з виявлення близьких зв'язків членів боївки В. Порплиці, придбати кваліфіковану агентуру з

⁴⁸ ГДА СБУ. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 263.

⁴⁹ Там само. — Арк. 267—273.

⁵⁰ Мешик Павло Якович (1910 — 23.12.1953). Народився в м. Конотоп в родині службовця. Українець. В органах радянської держбезпеки з 1932 р., працював на різних посадах. З 16.03.1953 р. до 30.06.1953 р. — міністр внутрішніх справ УРСР. Був заарештований 30.06.1953 р. у м. Києві. Засуджений 23.12.1953 р. ВС СРСР до ВМП, розстріляний в Москві. Не реабілітований. Генерал-лейтенант (26.05.1943 р.).

числа місцевих мешканців, щоб створити необхідні умови для знищення підпільників у потрібний момент. Про результати вжитих заходів пропонувалося доповідати⁵¹.

Врешті, вжиті заходи таки принесли потрібний чекістам результат. Одна з місцевих жінок, яку чекістам у березні 1953 р. вдалося завербувати в с. Травотолоки Зборівського району Тернопільської області, добре знала В. Порплицю з 1949 р., користувалася його довірою, і він іноді заходив до неї, щоб відпочити, поїсти та дізнатися новини. Від чекістів вона отримала псевдонім ‘Люба’. І дійсно, вночі 26 квітня 1953 р. В. Порплиця разом ще з одним підпільником заходив до неї та розпитував про ситуацію в селі. Згідно з оперативною інформацією МВД, В. Порплиця міг заходити до неї і надалі. Але в травні 1953 р. цього не сталося.

Зате 4 червня 1953 р. ‘Люба’ повідомила заступника начальника 4-го відділу УМВД по Тернопільській області Краснікова про те, що в ніч на 2 червня до її будинку заходили двоє підпільників, в т. ч. і ‘Славко’ (під цим псевдонімом В. Порплиця був відомий ‘Любі’). Вони розпитували про ситуацію в селі, про новини, про дії військ МВД, посиділи хвилин 40, випили по кружці молока кожен. Також поговорили з матір’ю та сестрою ‘Любі’. Далі ‘Славко’ дав ‘Любі’ завдання купити свіжі газети «Известия» та «Радянська Україна», цукор і консерви і видав на це гроші. Потім підпільники зібрались і пішли, пообіцявши зайти знову завтра вночі.

Дочекавшись ранку, агент МВД ‘Люба’ потаємно зустрілась в селі з оперативником Чернієнком та розповіла йому про нічний прихід підпільників. Чернієнко дав їй вказівки, як поводитись далі: запропонував придбати все, що просили підпільники і на наступній зустрічі передати їм. Також просив виконувати всі їхні доручення, щоб увійти в довіру. В ніч на 3 червня 1953 р. до ‘Любі’ знову прийшли троє підпільників і забрали в неї газети «Известия» та «Радянська Україна», цукор і консерви. В. Порплиця-‘Славко’ подякував їй за допомогу, і дуже просив допомогти отримати документи — паспорт і військовий квиток. Запропонував навіть викрасти їх, причому бажано у чоловіка його віку й комплекції. Потім підпільники пішли, про дату своєї наступної появи не попереджали⁵².

⁵¹ ГДА СБУ. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 264—265.

⁵² Там само. — Арк. 287—290.

Про появу підпільників в с. Травотолоки та про інформацію, надану 'Любою', УМВД по Тернопільській області негайно поінформувало львівських та київських колег. Після обговорення ситуації, в якому брали участь Іван Шорубалка та інші досвідчені оперативники, було вирішено розробити окремий план заходів щодо використання 'Люби' з метою затримання В. Порплиці-'Славка' живим.

Зважаючи на це, 10 червня 1953 р. начальник УМВД по Тернопільській області генерал-майор Трубніков затвердив план захоплення 'Байди' за допомогою агента МВД 'Люби' і надіслав його міністру внутрішніх справ УРСР П. Мешику⁵³. 12 червня копію цього плану він також переслав заступнику міністра Попереці у м. Львів⁵⁴.

Загальний задум був таким. Чекістами було дано завдання 'Любі' використати довіру підпільників до неї та забезпечити захоплення В. Порплиці живим. Для цього її ретельно проінструктували, як поводитися в таких випадках, і вручили спецпрепарати «Нептун-47-а», «Нептун-47-б» та «Нептун-80». Це було сильне снодійне, яке чекісти за допомогою своєї агентури потаємно підсипали в їжу підпільникам, воно не мало ніякого смаку. Внаслідок вживання такого снодійного підпільники втрачали можливість чинити спротив і засинали на 15—20 годин.

Усвідомлюючи важливість затримання В. Порплиці, що давало можливість вийти на місця перебування керівника Проводу ОУН на українських землях В. Кука, 23 червня 1953 р. заступник начальника 4 відділу УМВД по Тернопільській області Красніков склав детальне завдання для агента 'Люби', яка мала забезпечити захоплення В. Порплиці у випадку його приходу до її хати⁵⁵. Було передбачено різні варіанти поведінки, як слід діяти у випадку приходу підпільників, щоб реалізувати задум.

24 червня 1953 р. заступник начальника 4-го відділу УМВД по Тернопільській області Красніков також склав завдання оперативним працівникам лейтенанту Чернієнку, заступнику начальника відділення УМВД капітану Комарову та старшому оперуповнова-

⁵³ ГДА СБУ. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 294—306.

⁵⁴ Там само. — Арк. 307—319.

⁵⁵ Там само. — Арк. 231—237.

женому УМВД старшому лейтенанту Ковирзіну щодо проведення заходів із затримання В. Порплиці живим⁵⁶. Ці плани затвердив начальник УМВД по Тернопільській області полковник Хорсун.

25 червня 1953 р. начальник УМВД по Тернопільській області полковник Хорсун направив план заходів щодо захоплення В. Порплиці на затвердження заступнику міністра внутрішніх справ УРСР генерал-майору М. Поперець⁵⁷. Заходи були схвалені.

У ніч на 27 червня 1953 р. В. Порплиця з іще одним підпільником ОУН знову прийшов до хати ‘Люби’. Підпільники розпитали її про ситуацію в селі, випили молока та пішли, пообіцявши зайти через день і попросивши приготувати для них гарячу їжу. Наступного дня ‘Люба’ поінформувала про це оперативника Чернієнка, і він запропонував їй застосувати спецзасіб «Нептун» під час цього приходу підпільників. Але коли вони прийшли в ніч на 29 червня 1953 р., то їжу їм готувала мати ‘Люби’, і тому застосувати «Нептун» можливості не було. Під час відпочинку в хаті, В. Порплиця просив ‘Любу’ дістати йому інструкції з фінансів та бюджету, мотивуючи це потребою ознайомитись з оплатою праці колгоспників. Цілком можливо, що про ці матеріали його просив В. Кук, який вважався в підпіллі спеціалістом з сільського господарства і був автором книги «Колгоспне рабство»⁵⁸. Наприкінці зустрічі В. Порплиця повідомив, що він, можливо, знайде ще приблизно через два тижні.

Зважаючи на це, чекісти вжили всіх можливих заходів, щоб наступного разу таки досягти успіху. Треба зазначити, що оперативники ретельно готувалися до проведення задуманої операції. Інформацію про підпільників постійно систематизували і аналізували досвідчені працівники. 17 липня 1953 р. заступник начальника відділення 4-го управління МВД УРСР капітан Строкін склав інформаційну довідку про В. Порплицю та його кур’єрську групу. Він перерахував усі основні дії підпільників, відомі чекістам за останній період⁵⁹.

У червні—липні 1953 р. агент ‘Люба’ та оперативні працівники МВД УРСР Чернієнко та Ковирзін, замасковані під місцевих ря-

⁵⁶ ГДА СБУ. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 224—227, 228—230.

⁵⁷ Там само. — Арк. 216—223.

⁵⁸ Див.: Кук В. Колгоспне рабство / Передм. В. В’яровича. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2005. — 264 с.

⁵⁹ ГДА СБУ. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 238—240.

дових працівників міліції, терпляче очікували на прихід В. Порплиці в с. Травотолоки. І він таки прийшов до своєї, як йому здавалось, надійної людини, 23 липня 1953 р.

Про подробиці й результати спецоперації із захоплення В. Порплиці живим можемо дізнатися з записки по ВЧ від начальника відділу 4-го управління МВД УРСР полковника Данілова до начальника 4-го управління МВД УРСР Майструка від 24 липня 1953 р.⁶⁰

Як зазначено в документі, 23 липня 1953 р. о 3.00 В. Порплиця-‘Байда’ та підпільник ‘Дуб’ (за даними МВД УРСР, — Палчат Василь Іванович, 1918 р. н., ур. с. Берлин Бродівського району Львівської області) зайшли в хату до агента ‘Люби’. Їй вранці вдалося сходити до села під легендою «розвідати ситуацію», і повідомити про прихід підпільників оперативного працівника Чернієнка, який виступав в ролі місцевого уповноваженого міліції. Він ще раз проінструктував ‘Любу’, як діяти далі.

Приблизно о 15.00—16.00 23.07.1953 р. ‘Люба’, використавши «втемну» свою рідну сестру, підсипала в їжу підпільникам спецзасіб «Нептун». Але підпільники виявилися пильними, і ‘Дуб’, спробувавши їжу (борщ), сказав ‘Байді’, що туди щось підсипано. Другу страву (локшину) підпільники їсти не стали, і спустились з горища хати в кімнату. ‘Дуб’ став звинувачувати сестру ‘Люби’, що вона щось досипала в їжу, а потім заклад пальці в рот і почав блювати. Його прикладу послідував і В. Порплиця.

Незважаючи на запевнення В. Порплиці, що ця родина є надійною, ‘Дуб’ вимагав негайно йти з цього господарства. Тому підпільники швидко зібрали речі та пішли з хати ‘Люби’ городами до поля, у напрямку лісу. Про це ‘Люба’ о 16.25 повідомила Чернієнка, а той передав інформацію оперативникам Котенку й Краснікову, які перебували в урвищі за селом. Група Котенка негайно взяла підпільників під спостереження, маючи завдання обов’язково захопити їх живими.

Як зазначено в чекістських звітах, поведінка підпільників свідчила, що вони частково перебували під дією «Нептуна». Це підтверджується тим, що вони не втікали (мабуть, не вистача-

⁶⁰ ГДА СБУ. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 241—242. Також див.: ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 70, матеріали про розшук В. Кука.

ло сил), але все ж добре орієнтувались на місцевості. Пройшовши приблизно 2 км від села, підпільники помітили оперативників, які за ними стежили, і відкрили по ним вогонь. Потім підпільники стали знищувати і розкидувати в полі наявні в них документи, зокрема, викинули свої записні книжки (їх згодом підібрали чекісти). Пройшовши приблизно ще 1 км, підпільники увійшли в поле пшениці, де залягли. Чекістська опергрупа стала за ними спостерігати. О 17.10 чекісти почули звідти два постріли. Коли опергрупа підійшла туди, то побачила, що ‘Дуб’ застрілився пострілом у скроню, а В. Порплиця пострілом смертельно поранив себе в живіт. Він був доставлений до м. Тернополя в лікарню, де помер о 19.15 під час надання медичної допомоги.

У підпільників чекістами було вилучено два автомати, два пістолети, 1100 руб. грошей, важливі документи, в т. ч. дві записні книжки з датами зустрічей, а також лист від члена Проводу ОУН Василя Галаси-‘Орлана’ до ‘МКЛ’ (Василя Кука). 25 липня 1953 р. всі ці матеріали полковником Даніловим було переслано зі Львова на вивчення до 4-го управління МВД УРСР у м. Києві⁶¹. Згодом чекісти зробили переклад цих матеріалів російською мовою.

Пізніше чекісти у звітах констатували, що спецзасіб «Нептун» не відповідає вимогам до нього, бо підпільники відчули його смак, і вжили заходів, щоб утекти. Це унеможливило захоплення їх живими. Між тим, керівництвом МГБ—МВД УРСР надавалася велика увага захопленню В. Порплиці живим, про що були проінструктовані всі оперативники, які брали участь в операції. Чекісти сподівалися за його допомогою вийти на місця перебування В. Кука⁶². Таким чином, загибель В. Порплиці була розцінена керівництвом МВД УРСР, як провал спецоперації.

31 липня 1953 р. начальник УМВД по Тернопільській області полковник Хорсун надіслав заступнику міністра внутрішніх справ УРСР Попереці спецповідомлення № 4/3653 про реалізацію заходів, проведених в 1953 р. з розшуку кур’єрської групи Проводу ОУН під керівництвом В. Порплиці-‘Байди’⁶³. У ній він детально виклав обставини знищення боївки ‘Залізняка’ 16.04.1953 р. та на-

⁶¹ ГДА СБУ. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 243.

⁶² Там само. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 70, матеріали про розшук В. Кука.

⁶³ Там само. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 324—335.

слідки спецоперації проти 'Байди', яка проводилась в червні—липні 1953 р. В кінці документа Хорсун пропонував нагородити оперативних працівників, які брали участь у заходах, додавши проект відповідного відомчого наказу⁶⁴. Але керівництво МВД УРСР було невдоволене тим, що чекістам не вдалося затримати В. Порплицю живим. Чи отримали подяки і нагороди чекісти, які брали участь в оперативних заходах, поки що невідомо.

На цьому провадженні справи МГБ—МВД УРСР з розшуку В. Порплиці було припинено. Справу завершує ще один показовий документ. 11 листопада 1953 р. начальник УМВД по Тернопільській області полковник Хорсун ще раз повідомляв запискою по ВЧ міністру внутрішніх справ УРСР генерал-лейтенанту Тимофію Строкачу⁶⁵ подробиці про результати розшуку й знищення В. Порплиці—'Байди'⁶⁶. Цілком можливо, що ця інформація була потрібна київському чекістському керівництву для подальшого планування заходів з розшуку В. Кука, який на той час все ще залишався на волі.

В. Порплиця опинився в підпіллі ОУН і УПА в дуже молодому віці. Він виконував обов'язки зв'язкового, діяв у різних районах Західної України, а найбільше — на Львівщині та Тернопільщині, знав багатьох провідників підпілля. Судячи з документів, він чітко виконував вказівки своїх провідників, суворо дотримувався принципів конспірації, що і дозволило йому так довго протриматись.

У 1946—1953 рр. В. Порплиця був довіреною особою, а згодом — керівником зв'язків В. Кука. Можна сказати, що в 1949—1953 рр. до нього сходилися всі лінії підпільних зв'язків, які йшли до В. Кука. Фактично йому постійно доводилося одночасно ви-

⁶⁴ ГДА СБУ. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 336—338.

⁶⁵ Строкач Тимофій Амвросійович (04.03.1903 — 15.08.1963). Народився в с. Астраханка Приморської області в родині селянина-бідняка. Українець. У радянських органах держбезпеки з 1924 р., служив на різних посадах. З 30.05.1942 р. до жовтня 1944 р. — начальник Українського штабу партизанського руху, з жовтня 1944 р. до 16.01.1946 р. — начальник УББ і заступник наркома внутрішніх справ УРСР, з 16.01.1946 р. до 16.03.1953 р. — нарком-міністр внутрішніх справ УРСР, з 19.03.1953 р. до 11.06.1953 р. — начальник УМВД по Львівській обл., з 03.07.1953 р. до 31.05.1956 р. міністр внутрішніх справ УРСР. Звільнений за хворобою 22.05.1957 р. Генерал-лейтенант (06.08.1944 р.). Заслужений працівник НКВД (1942 р.), мав багато нагород. Помер у м. Київ, похований на Байковому цвинтарі.

⁶⁶ ГДА СБУ. — Ф. 73. — Спр. 488. — Арк. 339—342.

конувати кілька важливих завдань: бути охоронцем В. Кука, забезпечувати заготовку та придбання продуктів та інших потрібних речей, дбати про підготовку криївок, ходити на зв’язки тощо. Протягом 10 років він брав участь у забезпеченні роботи зв’язкових ліній підпілля, отримав великий досвід цієї роботи. Зі знищенням В. Порплиці біля В. Кука, який у 1944 р. мав не менше 100 довірених осіб, фактично не залишилось зв’язкових. Він вимушений був у 1953 р. взяти у О. Демського-‘Шувара’ двох бойовиків: Михайла Феніна-‘Назара’ та Володимира Задвірного-‘Довбуша’. Саме з ними 23 травня 1954 р. він і був захоплений чекістами в лісі біля с. Кругів Золочівського району Львівської області.

Звісно, у цій оглядовій статті подано далеко не всю інформацію про В. Порплицю, яку вдалося відшукати. Думається, є потреба в тому, щоб згодом підготувати про нього окрему книгу.

Життєвий шлях В. Порплиці, як і багатьох інших українців тої епохи, свідчить: вони віддали свою молодість, сили та здоров’я боротьбі за створення Української незалежної держави. Чимало їх рідних та близьких людей постраждали, або і загинули в цій боротьбі. Хотілося б, щоб пам’ять про таких людей, як В. Порплиця, зберігалася в майбутньому, і щоб український народ пам’ятав тих, хто самовіддано, не шкодуючи себе, боровся за незалежність нашої держави. Сподіваємось на те, що їхній життєвий шлях будуть вивчати наступні покоління українських істориків.